

Samisk immateriell kulturarv og UNESCO konvensjonen om vern av immateriell kulturarv – oppfølging og muligheter

Saksframlegg

Innledning og bakgrunn

Den samiske kulturarven er en sentral del av den samiske kulturen og noe som ofte danner grunnlag til den samiske kunsten. Samisk kulturarv er gjerne et fellesbegrep for det som det samiske samfunnet definerer som et verdigrunnlag i den samiske kulturen. Immateriell kulturarv eller Intangible Cultural Heritage på engelsk, kan kort oppsummert sies å være den levende kulturarven som individer, grupper og folk innehar, og som overføres/traderes til de kommende generasjoner.

Samisk kunst og kultur har de seneste årene opplevd en økt oppmerksomhet både nasjonalt og internasjonalt. Det har kommet opp mange muligheter som eksponeringen av samisk kunst i forbindelse med Dokumenta, Frankfurt bokmesse, Venezia biennalen m.fl., samt det samiske initiativet rundt Disney og samiske filmer m.m. Norsk kulturråds årskonferanse "Samisk vrede" bidro i stor grad til å sette samisk kunst og kultur på den nasjonale agendaen, som igjen medførte økt engasjement og aktivitet rundt kunst- og kulturfeltet i det samiske samfunnet.

Imidlertid har all denne aktiviteten synliggjort en tilbakevendende utfordring for det samiske samfunnet; hvordan skal man fasilitere og kanalisere denne interessen i en positiv retning for den samiske kulturen og det samiske samfunnet? Overkommersialisering og kulturell appropriasjon med påfølgende negative konsekvenser har lenge vært en utfordring i Sápmi. Det samiske samfunnet har respondert på forskjellige måter i forskjellige sammenhenger, men har fremdeles ikke utviklet en god forvaltningsmodell for verken beskyttelse eller vern av samisk kultur og i noen tilfeller samisk kunst.

Samtidig kommer det til nye problemstillinger som utfordrer den tradisjonelle beskyttelsesstrategien med motstand mot kulturelle appropriasjoner, som bl.a. invitasjon til kommersiell samarbeid på samiske premisser, uten at man har et apparat som kan ta imot og/eller svare på slike henvendelser.

En samisk stillstand i disse spørsmålene stopper ikke etterspørselen eller markedet, men er heller med på å skyve samiske interesser i siste rekke i et felt som burde domineres av samiske aktører og en organisert forvaltning. En av utfordringene, men også løsningen på denne problemstillingen er et all-samisk samarbeid, på tvers av landegrenser og de enkelte sameting. Derfor er en god dialog mellom de forskjellige aktører, fra det sivile samfunn opp til forvaltningsnivå, samt et velfungerende samarbeid på SPR nivå, avgjørende for en velfungerende organisering.

Samtidig er det en pågående debatt i det samiske samfunnet rundt eierskap til kulturarv, immateriell kulturarv og symboler gjennom konkrete eksempler de seneste årene. Disse har utløst viktige prinsipielle diskusjoner om hva som er den samiske holdningen til eierskap til det immaterielle, til samisk kulturarv. Har man en samisk rettsoppfatning rundt dette, og hva er den i så tilfelle? Hvordan skal det samiske samfunnet definere denne eiendomsretten og hvordan skal den kunne reguleres? Er det enighet i det samiske samfunnet om at det har et kollektivt eierskap? Og hvordan skal vi kollektivt kunne nyttiggjøre oss av denne retten? Fra Sametingets ståsted er det også avgjørende å se disse problemstillingene i lys av samisk selvbestemmelse. Hvordan kanaliserer man samisk selvbestemmelse og forvaltning på en hensiktsmessig måte til gode for det samiske samfunnet? Disse spørsmålene blir mer og mer sentrale i den samiske samfunnsdebatten, og denne plenumssaken vil være ett lite ledd i den prosessen og i den overordnede debatten som det samiske samfunn er i startfasen av.

En av Sametingets visjoner når det gjelder samisk immateriell kulturarv er at dette skal fortsette å være en levende kulturarv i dag og for fremtiden. Dette fordrer at den immaterielle kulturarven utøves, praktiseres, over- og videreføres til nye generasjoner. Tidligere foregikk mye av dette i det daglige liv, i familier, slekter, siidaer, lokalsamfunn, og så videre. Selv om mye praksis og videreføring fortsatt skjer i slike sammenhenger, er det i dag mindre utbredt enn tidligere.

For at kulturarven skal forbli levende trengs det blant annet kulturbærere og utøvere, formell og uformell opplæring og undervisning, arenaer og anledninger hvor dette kan foregå. Det er behov for økt bevissthet, oppmerksomhet, interesse, kunnskap og stolthet. Det må tilrettelegges for å dele erfaringer, gode metoder og praksiser. Det er behov for å få bedre oversikt og kjennskap til situasjonen for ulik immateriell kulturarv, og da er tiltak som kartlegging, dokumentasjon og formidling viktig. I flere tilfeller vil det være behov for beskyttelse av immateriell kulturarvselementer, for eksempel ved overkommersialisering, kulturell appropriasjon, o.s.v.

Storsamfunnet og myndighetene må også få økt kunnskap om, respekt for og anerkjennelse av samisk immateriell kulturarv som del av mangfoldet av dette i Norge og Norden. Myndigheten har et overordnet ansvar for å sikre tilstrekkelig finansiering og annen tilrettelegging slik at samisk immateriell kulturarv kan fortsette å være levende kulturarv også i fremtiden.

Alle disse problemstillingene fordrer at man må se hva slags virkemidler man kan ta i bruk for å begynne å løse dette komplekse samfunnsoppdraget på best mulig måte for det samiske samfunnet. En tilnærming er å se nærmere på hvilke mekanismer for vern eller beskyttelse som er tilgjengelige og anvendelige for det samiske samfunnet.

Unesco har utarbeidet et instrument for vern av immateriell kulturarv; Unesco konvensjonen av 2003 om vern av den immaterielle kulturarven (<https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/2003-10-17-190>). Formålet med konvensjonen er å verne, og øke respekt for og kunnskap om immateriell kulturarv. Norge ratifiserte konvensjonen i 2007, og Sametinget har siden 2013 i samarbeid med Norsk kulturråd vært involvert i arbeid med immateriell kulturarv i forbindelse med denne konvensjonen. Kulturrådet har ansvar for å implementere Unescos konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven og er Kulturdepartementets fagorgan på dette feltet. Den immaterielle kulturarven til urfolk og nasjonale minoriteter i Norge er et prioritert område for Kulturrådets arbeid. Dette er i tråd med stortingsproposisjonen om samtykke til ratifikasjon av konvensjonen, St.prp. 73 (2005-2006).

Sverige ratifiserte konvensjonen i 2011, Finland i 2013. Russland har ikke ratifisert denne konvensjonen.

Mål og intensjon

Denne plenumssaken vil i hovedsak å omhandle Unescos konvensjon om vern av immateriell kulturarv og den samiske tilnærmingen til den konvensjonen. En vil se nærmere på det prinsipielle i tilnærmingen av konvensjonen, samt beskrive selve konvensjonens organisering. En vil også beskrive de forskjellige aktørene og deres roller, både det samiske samfunnets og Sametingets roller, samt andre aktører. I saken vil en også drøfte den allsamiske tilnærmingen til immateriell samisk kulturarv, samt undersøke det samiske mulighetsrommet i forhold til konvensjonen, i tillegg til en urfolks tilnærming til konvensjonen.

Målet med saken er å orientere Sametingets plenum om overordnede problemstillinger og pågående prosesser innen saksfeltet. I tillegg vil en beskrive potensielle mulighetsrom og det grense-overskridende samarbeidet, og foreslå tiltak til videre oppfølging på feltet - som oppfølging av arbeidet med samisk immateriell kulturarv og Unesco konvensjonen om vern av immateriell kulturarv.

Avgrensning

I denne saken kommer det primært til å fokuseres på mulighetene til Unesco konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven.

En vil her ikke komme inn på Árbodiehtu, tradisjonell kunnskap, i sin helhet, men kan komme til å berøre enkeltelementer som også kan defineres som Árbodiehtu, (se definisjonen nedenfor).

Det er flere internasjonale konvensjoner, erklæringer og organ/mekanismer/institusjoner som kan ha berøringspunkter og omhandle immateriell kulturarv og/eller tradisjonell kunnskap, som eksempelvis WIPO (World Intellectual Property Organisation), Biomangfoldskonvensjonen, FNs urfolkserklæring, ILO konvensjonen 169, Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter og Nagoya-protokollen. Disse vil ikke berøres her.

Saken omhandler heller ikke tema som åndsverk eller opphavsrettslige spørsmål, varemerker, patenter, o.l. Kulturminnevern og immaterielle kulturminner er heller ikke berørt.

Definisjoner

- Immateriell kulturarv:

I Unesco konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven blir immateriell kulturarv definert slik: «Immateriell kulturarv betyr praksis, framstillinger, uttrykk, kunnskap, ferdigheter – samt tilhørende instrumenter, gjenstander, kulturgjenstander og kulturelle rom, som samfunn, grupper, og i noen tilfeller, enkeltpersoner anerkjenner som en del av sin kulturarv. Denne immaterielle kulturarven, som er overført fra generasjon til generasjon, blir stadig gjenskapt av samfunn og grupper i forhold til deres miljø, i samspill med naturen og med historien og gir dem en følelse av identitet og kontinuitet, ..».

Konvensjonens definisjon av immateriell kulturarv kan virke snever om det tas utgangspunkt i samisk kultur. Den samiske immaterielle kulturarven går hånd i hånd med den materielle kulturarven, og ofte med utgangspunkt i samisk språk. Både den materielle kulturarven og språket er en del av den samiske immaterielle kulturarven, eksempelvis i skikker og ritualer der bruken av naturen og språket står sterkt. Sametinget anser det som viktig at denne bruken av vår kulturarv tas i betraktning når det gjelder definisjon av hva som er samisk immateriell kulturarv. Grensen mellom kultur og natur er flytende, der for eksempel et stedsnavn kan være knyttet opp mot natur, tro og tradisjon så vel som det fysiske stedet i seg selv. Avhengighetsforholdet mellom immateriell kulturarv og materiell kultur- og naturarv er viktig å tenke på når det gjelder å videreføre og ivareta den samiske immaterielle kulturarven i framtiden.

Eksempler på samisk, immateriell kulturarv kan være:

- Muntlige fortellertradisjoner
- Duodji/ håndverk
- Utøvende kunstformidling, som teater, festivaler og kulturelle arrangementer
- Joiketradisjoner
- Slektskunnskap, som også innebærer kunnskap om natur, tradisjoner osv.
- Tro/ religion (eks. velsignelser knyttet til (nye) steder eller i forbindelse med åndelige plasser i naturen m.m.)
- Natur-/ dyrekunnskap, samt kunnskap og ferdigheter knyttet til naturen.
- Stedskunnskap, knyttet til tro/religion, næring, m.m.

- Vern:

I immateriell kulturarv konvensjonen beskrives ulike nivåer for vern (safeguarding på engelsk, gáhtten på nordsamisk):

-Et mer overordnet kulturpolitisk nivå:

Blant annet å vedta en overordnet politikk som bidrar til å fremme den immaterielle kulturarvens rolle i samfunnet, styrke utdanningsinstitusjoner innen forvaltning av immateriell kulturarv og fremme forskning på denne. Samt et fokus rettet mot arbeidet med å bevisstgjøre og informere om immateriell kulturarv, og mot viktigheten av at immateriell kulturarv blir respektert og styrket gjennom dette.

-Et nivå mer knyttet til metode:

Tiltak for å sikre den immaterielle kulturarvens levedyktighet, herunder det å kartlegge, dokumentere, forske, bevare, verne, fremme, styrke, videreføre, særlig gjennom formell og uformell utdanning, samt gjenopplive de ulike sidene ved denne arven.

Immateriell kultur er i stor grad noe man gjør eller uttrykker. Begrepet vern kan forstås som en fellesbetegnelse for de handlingene man utfører for å opprettholde og videreføre et kulturuttrykk.

Det handler om å holde kulturytringer og kunnskap i live ved å fortsette å holde dem aktive.

Videreføringen av immaterielle kulturytringer krever *handlende kulturbærere*, som overfører kunnskapen til en annen person, og på denne måten sikrer at kulturytringene lever videre i naturlige arenaer. I tillegg er vernet en del av en kulturell *kontekst*, eksempelvis møteplasser og arenaer der kulturytringen eller kunnskapen blir utført i praksis. Dokumentasjon, forskning og formidling er også viktig.

Norge har en lang tradisjon i arbeidet med vern av den norske immaterielle kulturarven. Det er opparbeidet både lang erfaring, faglig kompetanse og vel utbygde institusjoner og samlinger.

Selv om mye og viktig arbeid gjøres i det samiske samfunnet, har det ikke tilsvarende lange tradisjon, eller tilstrekkelig antall institusjoner og organisasjoner med kapasitet og ressurser.

Unesco og dens konvensjoner

Unesco forvalter flere konvensjoner. Dette er et utvalg av konvensjoner som kan være aktuelle for det samiske samfunnet:

- Verdensarvkonvensjonen (World Heritage Convention 1972)
- Konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003)
- Mangfoldskonvensjonen (Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions 2005)
- I tillegg forvalter Unesco et program kalt Verdens dokumentarv (Memory of the World 1992 - MoW er ikke en konvensjon, men kan knyttes opp til flere konvensjoner, som for eksempel Verdsarvkonvensjonen (1972) og Unescos konvensjon om vern av immateriell kulturarv (2003).)

Organisering av immateriell kulturarv konvensjonen

Unesco har tradisjonelt tatt utgangspunkt i at det finnes en samlet kulturarv som tilkommer menneskeheten i sin helhet.

I og med at konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven internasjonalt i stor grad er organisert rundt listeinnskrivelse av immateriell kulturarv, kan den i den sammenheng oppfattes som noe statspart-orientert. Konvensjonen vektlegger samtidig lokalsamfunns og gruppers immaterielle kulturarv.

Listeføring i dag foregår på to nivåer:

- nasjonalt nivå (*inventorying* på engelsk)
- internasjonalt nivå (*inscription of elements* på engelsk)

En nominering til listeinnskrivning på internasjonalt nivå gjennomføres av medlemsstatene, og det aktuelle elementet må først være innskrevet på en nasjonal fortegnelse/liste. Flere stater kan samarbeide om en innskriving.

Fra en søknad om/nominering av et element blir sendt til Unesco, tar det to år før den behandles av den mellomstatlige komitéen, etter at den har gjennomgått en faglig vurdering av evalueringsorganet som består av statsparts-medlemmer og representanter fra NGO forumet tilknyttet konvensjonen.

Immateriell kulturarv konvensjonens internasjonale lister

Det er to internasjonale lister og et internasjonalt register tilknyttet Immateriell kulturarv konvensjonen:

- Liste over immateriell kulturarv med umiddelbart behov for vern

En liste over immateriell kulturarv med umiddelbart behov for vern. De nordiske statene er enige om at de ikke kommer til å nominere/skrive inn noe på denne listen, da de mener de har tilstrekkelige ressurser til å sikre eventuelle elementer mot å være i behov for et umiddelbart vern.

- Representativ liste over menneskehetens immaterielle kulturarv

Dette er den vanligste listen å nominere elementer til. Prosessen med å få skrevet inn elementer er ganske tidkrevende, og innskrivingsøknaden er omstendelig, med en del krav som skal tilfredsstilles og besvares.

Norge fikk i 2019 skrevet inn Setesdal tradisjonen under Unescos fjortende ordinære møte i den mellomstatlige komitéen for konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven, som det første elementet Norge har fått inn i den representative listen. Norge vil sammen med andre nasjoner (bl.a. Finland, Danmark og Sverige) sende inn en multilateral søknad om innskriving av klinkbåttradisjonen i 2020, som også innbefatter samisk båtbyggertradisjon.

Det er kommet inn signaler om mulige søknadsprosesser rundt elementer som bunadstradisjonen, setertradisjonen, treski, selbuvott m.m. på norsk hold.

Danmark kommer til å sende inn søknad på vegne av Grønland om å skrive inn Grønlandsk trommedans og synging.

Finland sender inn søknad om finsk saunakultur, de skal sende inn Kaustinen feletradisjon til neste år, og de holder på å jobbe frem en søknad om tradisjonsfiske i Tornedalen (sammen med Sverige).

- Register over gode vernepraksiser

En liste over programmer, prosjekter og aktiviteter for vern av den immaterielle kulturarven. Sverige har fått skrevet inn Sagobygden/sagomuseet/Ljungby berättarfestival og musik i Sagobygd på dette registeret, og de har etter innskrivingen opplevd en økende pågang av forespørsler og invitasjoner til besøk og samarbeid.

Nordiske samarbeid

Det er godt samarbeid mellom de nordiske statsparter. Sverige søker seg nå som medlem til den mellomstatlige komiteen, noe som vil avgjøres på generalforsamlingen i Paris i juni 2020. NGO'en *Sagobygden* ved Meg Nömgård, Sverige, er blitt valgt som leder av immateriell kulturarv konvensjonens NGO forum i 2019.

Det er etablert et nordisk-baltisk nettverk av NGOer og andre aktører som arbeider med levende kulturarv/immateriell kulturarv.

NGO'ene sin rolle

NGO'ene (Non-Governmental Organization/frivillige organisasjoner) er viktige i vernearbeidet rundt immateriell kulturarv nasjonalt, både med synliggjøring, dokumentasjon, kurs/undervisning, utvikling av gode metoder for videreføring, med mer. NGO'ene deltar i nasjonale nettverk, med møter og kapasitetsoppbygging, og de er sentrale i nominasjonsprosessene.

Etter å ha gått gjennom en godkjenningssprosess (akkreditering) til Unescos immaterielle kulturarv konvensjon, så kan NGO'ene delta på det internasjonale NGO forum tilknyttet konvensjonen, med egne forberedende møter og med innspill og forslag til arbeidet med Immateriell kulturarv-konvensjonen.

Eksempler på samiske NGO er: Samerådet, Sámi duodji, medlemsorganisasjonen i Samisk kunstnerråd, Sámiid Valáštallan Lihttu m.fl.

Andre aktører

Museene er viktige institusjoner i arbeidet med immateriell kulturarv. Dette er blant annet understreket av den internasjonale museumsorganisasjonen ICOM. Det er økt oppmerksomhet om at materielle og immaterielle uttrykk må ses i sammenheng. Samiske museer arbeider med immateriell kulturarv, og rapporterer sammen med museene i det nasjonale museumsnettverket årlig om sitt arbeid med immateriell kultur.

Samisk arkiv er også en viktig aktør i arbeidet med immateriell kulturarv.

Opplærings- og undervisningsinstitusjoner som Samisk videregående skole og reindriftsskole, Sámi allaskuvla, Samernas Utbildningscenter i Jokkmokk, joikestudiet ved Høgskolen i Nord Trøndelag med flere, er eksempler på institusjoner som arbeider med opplæring i og videreføring av immateriell kulturarv.

Lokale og regionale organisatører og instruktører på ulike kurs, enkelte kulturskole-tilbud, og ordninger som duodji-veiledere er også sentrale bidrag i arbeidet med overføring av immateriell kulturarv.

Sametingets rolle

Det er mange av Sametingets fagområder som har berøringspunkter med immateriell kultur og tradisjonell kunnskap: næring, internasjonalt arbeid, kultur, kulturminnevern, språk, opplæring, arealbruk etc. Den språklige dimensjonen er viktig fordi språk er formidler av immaterielle kulturarv.

Sametinget har i lang tid arbeidet med immateriell kulturarv, både politisk, forvaltningsmessig og gjennom virkemiddelbruken - med både driftstilskudd til institusjoner og organisasjoner og over søkerbaserte ordninger.

Sametinget gir hørings svar og innspill i ulike sammenhenger hvor samisk kulturarv, herunder immateriell kulturarv, blir tematisert.

Sametinget har over flere år hatt dialog og samarbeid med Norsk Kulturråd i forbindelse med implementering av Unesco-konvensjonen om vern av immateriell kulturarv. Sametinget oppnevner en samisk representant til fagkomiteen som skal kvalitetssikre søknader om nominering faglig og være

rådgivere for Kulturrådet. Sametinget nominerer også en representant til den nasjonale komiteen under Verdens Dokumentarv/Memory of the World. Komiteen vurderer og avgjør hvilke dokument som blir innskrevet i registret i Norge.

Sametinget gir driftstilskudd til flere institusjoner og organ som blant annet arbeider med kartlegging, dokumentasjon, bevaring, forskning, formidling, videreføring og/eller utøvelse av også immateriell kulturarv; det være seg samiske museer, kulturhus, språksentre, festivaler og teatre, Duodjiinstituttet, og Samisk idrettsforbund, m.fl..

Sametinget har satt ned en arbeidsgruppe som skal jobbe med Árbodiehtu. Samiske museer er godt representert i arbeidsgruppen.

Videre kan nevnes Samisk Kunstneravtale som fremforhandles mellom Sametinget og Samisk Kunstnerråd. Sametinget har tidligere gitt tilskudd til Sámi allaskuvla til deres arbeid med utvikling av et metodisk grunnlag for systematisk kartlegging av tradisjonell kunnskap.

Over søkerbaserte ordninger støttes mange prosjekter og tiltak som inkluderer immateriell kulturarv. Dette kan være over kultur, språk (for eksempel stedsnavnsprosjekter), næring (duodji, kreative næringer), opplæring (tradisjonell kunnskap), innenfor kulturminnevernet, m.m.

Samisk parlamentarisk råds handlingsplan og oppfølging

I de siste årene har Sametingets arbeid og rolle også blitt mer allsamisk og internasjonalt rettet i dette arbeidet. Prosessen rundt immateriell kulturarv er blitt løftet opp på Samisk parlamentarisk råds (SPR) nivå, hvor den er en del av SPRs handlingsplan for kommende periode.

Bakgrunn til samisk grenseoverskridende initiativ

Sametinget i Finland tok kontakt med Sametinget i Norge i 2016 for å initiere et samarbeid. Det ble opprettet en arbeidsgruppe med medlemmer fra Sametingene i Norge og Finland, Samisk kunstnerråd, Samerådet og Samesløydstiftelsen – Sámi duodji på svensk side (som representerte svensk side av Sápmi inntil Sametinget i Sverige hadde kapasitet til selv å delta på disse gruppemøtene). Etter ønske fra det finske sametinget ble det besluttet å organisere en konferanse om immateriell kulturarv. Gruppen deltok derfor på et kapasitetsoppbyggingkurs om immateriell kulturarv i Helsinki, samtidig som man initierte arbeidet til en erklæring om en etisk protokoll om samisk kulturarv. Denne vil primært være rettet mot eksterne aktører, men også som et kapasitetsoppbyggende tiltak rettet mot det samisk samfunnet. Konferansen om samisk immateriell kulturarv ble gjennomført i Anár/Inari i juni 2018, og fokuserte på et vidt spekter av elementer av samisk immateriell kulturarv.

Arbeidsgruppen har hatt jevnlige møter hvor man har tatt opp immateriell kulturarv-tematikk. Gruppen møttes i Guovdageaidnu/Kautokeino i mars 2019 hvor man drøftet forskjellige strategier knyttet til immateriell kulturarv. Gruppen hadde også et møte i forbindelse med Arctic Arts Summit, hvor man besluttet å arrangere en workshop om immateriell kulturarv for det sivile samiske samfunnet, etter tidligere oppfordring fra Norsk Kulturråd. Gruppen møttes også i Giron/Kiruna i forbindelse med KulturSápmi i oktober 2019, samt på workshop om samisk immateriell kulturarv i Karasjok i november 2019.

Samisk Parlamentarisk råds handlingsplan – Kulturarv og Árbodiehtu/Tradisjonell kunnskap

Målet er å utforme en felles samisk intensjon for forvaltning av samisk kulturarv og tradisjonell kunnskap, utifra behov og metoder for dens beskyttelse. Dette ønsker man å oppnå ved å utvikle en bærekraftig og etisk utnyttelse av samisk kulturarv og en virkningsfullt beskyttelse. Man skal kartlegge den samiske kulturarvs felles rettsprinsipper og retningslinjer, og bruke det til å utforme en forvaltning av felles samisk kulturarv. Man skal også kartlegge det felles politiske standpunkt i disse spørsmål, samt å identifisere hvor det er særskilt behov for et politisk standpunkt med tanke på virksomheter, lovarbeid og internasjonale prosesser i forbindelse med kulturarv. Målet skal være at Sametingene i alle tre stater har samme standpunkt og intensjon i disse spørsmål. Det er også en ambisjon om å utforme en beskyttelsesstrategi og danne et forvaltningsorgan for den samiske kulturarven. I første omgang iverksetter man et treårig prosjekt for å gjennomføre disse målene (se eget vedlegg for handlingsplanens tekst i sin helhet.)

Oppfølging

Sametinget i Norge har initiert et forprosjekt om immateriell kulturarv i Sápmi, som oppfølging av SPR's handlingsplan. Forprosjektet vil omhandle flere forhold og problemstillinger rundt immateriell kulturarv. Målet er å ta vare på vår felles immaterielle kulturarv og en felles allsamisk forvaltning av dette. Forprosjektet skal resultere i en skisse til et system for vern og forvaltning av samisk immateriell kulturarv som er forankret i og kommunisert ut i det samiske samfunn.

Forprosjektet vil følges av et hovedprosjekt, hvor prinsipper og premisser for immateriell kulturarv skal implementeres og iverksettes i det samiske samfunn. Herunder også etablere et forvaltningsorgan på et allsamisk nivå som har den nødvendige legitimitet for vern og forvaltning av felles immateriell kulturarv

Sametinget i Norge har i samarbeid med Kulturrådet gjennomført et kapasitetsoppbyggingstiltak i form av en 3-dagers workshop om immateriell kulturarv, Unesco-konvensjonen om vern av immateriell kulturarv og andre tema rettet mot det sivile samiske samfunn. Deltagere fra hele Sápmi (foruten Russland) var invitert via Sametingene, og det var deltagere fra alle tre land, både på NGO- og forvaltningsnivå. Workshopen ble gjennomført i november 2019 på Sametinget i Kárášjohka/Karasjok.

Sametinget har også deltatt på Unescos ordinære møter i den mellomstatlige komitéen for konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven de to siste årene.

Vurdering

Muligheter for samisk kultur

Per i dag er det ingen samiske elementer som er innskrevet i noen av Unescos internasjonale lister, og man har fra samisk hold jobbet lite i forhold til Unesco. Unesco fokuserer i stor grad på språk og kultur, og ikke så mye på land- og vannrettigheter, som har vært fokusområder for urfolk. Den internasjonale urfolkskoalisjonen har derfor ikke prioritert Unesco, mye også på grunn av begrenset kapasitet. I tillegg er det en problemstilling rundt Unesco, og spesielt de internasjonale listene, at man har en grunnholdning i Unesco om at all kultur tilhører menneskehetens kollektiv. Dette er en problemstilling som vil være utfordrende i forhold til urfolk.

I dag er det fem forskjellige forum/plattformer tilknyttet FN som har lagt opp til urfolksdeltagelse, blant annet konvensjonen for biologisk mangfold og Unescos verdensarvkonvensjon. Det eksisterer altså strukturer for å sikre urfolksdeltagelse.

Unescos urfolksspråkår 2019, som nå blir til en urfolksspråkdekade fra og med 2022, har vært med på å synliggjøre Unescos mulighetsrom for urfolk, bl.a. ved at Sametingspresident Aili Keskitalo ble valgt som en av styrelederne til dette initiativet.

Samisk listeføring på nasjonalt nivå

Selv om man ikke skulle ønske å gjennomføre en nominasjon til immateriell kulturarv konvensjonens representative liste, kan det likevel være en idé å gjennomføre en liste-prosess internt i det samiske samfunnet. Slik vil man kunne opprette en oversikt over hva samene selv definerer som levende kulturarv, og gjerne med en status på vitaliteten av selve kulturarvelementet. Dette vil kunne være en del av kartleggingsarbeidet som SPR ettersøker. Slik kan de samiske miljøene selv ha styring på listeføringen, og det vil gjøre det mulig å sette i gang forskjellige tiltak og å bedre koordinere innsatsen i forhold til disse kulturarvelementene, spesielt de som er særlig sårbare. Man vil også kunne få en bedre oversikt over NGO'er og andre aktører i forhold til disse elementene. Eksempelvis så har de forskjellige NGO innen tradisjonell vokale uttrykksformer (luohti/leu'dd/livde/vuolle/vuelie/joik m.m.) uttrykt at nordsamiske joiketradisjoner er i en sårbar situasjon og i behov for umiddelbare tiltak. Tradisjonelle vokaltradisjoner har til og med en uavklart rettighetssituasjon, hvorpå man har etterlyst en mer aktiv rolle fra Sametinget i forhold til dette. Hvis situasjonen er så prekær innen nordsamisk joik, så er det verdt å analysere situasjonen i forhold til de andre dialektene innen tradisjonelle vokale uttrykksformer som leu'dd, livde, vuolle, vuelie m.fl., og om NGO'ene i dag ikke har kapasitet og ressurser til å utrede rettighetsspørsmålet, så kan man tenke seg hva situasjonen kan være for disse dialektene innen tradisjonelle samiske vokale uttrykksformer.

Man har også utøvere av enkelte duodjielementer som uttrykker stor bekymring for videreføring av deres kulturarv – eksempelvis en beltevevingsteknikk fra Øst-Finnmark hvor det uttrykkes et umiddelbart behov for vern. Sámi Duodji er blant de mer ressurssterke samiske NGO'ene, som kunne være den naturlige til å følge opp dette kulturarvselementet. Mange andre kulturarvelementer har kanskje ikke noen aktiv NGO eller annen institusjon eller organiserte aktører som arbeider for vern og videreføring, som f.eks. tradisjonell gamlebygging; tradisjonell samisk plantekunnskap; kulturlandskap; kunnskap om den samiske stjernehimlen eller samisk fortellerkunst, osv.

Om man skulle ønske å nominere et samisk kulturarvselement til immateriell kulturarv konvensjonens representative liste, så åpner det seg et annet mulighetsrom ved at man burde kunne forplikte nasjonalstatene til å styrke elementet med både midler og oppfølging. Man kan tenke seg eksempelvis i forhold til joik, at en internasjonal listeoppføring vil kunne åpne et mulighetsrom i forhold til eierskap og selvbestemmelse til de forskjellige joikearkiv som finnes rundt omkring i Europa.

Listeføring i en urfolkssammenheng

Internasjonal listeføring har vært en måte for nasjonalstatene å oppnå relativt raske resultater på i forhold til konvensjonsarbeidet, og er til en viss grad statspartsstyrt. I implementeringen av immateriell kulturarv konvensjonen i Norge er det fremhevet viktigheten av fokus på lokalsamfunn og bærere av kulturarvelementene, spesielt i forhold til tradering eller overføring av kunnskap og kulturarv, noe som er essensielt i levendegjøring av kulturarv.

Det er blitt hevdet at i dag er rundt 20-25% av de innskrevne elementene i den representative listen i realiteten av kulturarv tilhørende urfolk.

I et urfolks mulighetsrom er det verdt å merke seg at statspartens økonomiske forpliktelser kan bidra til sikringen av et kulturarvselement innskrevet i den representative listen over menneskehetens immaterielle kulturarv.

I Estland fikk man blant annet etter en listeinnskrivelse av tradisjonell korsang som et element i immateriell kulturarvs konvensjonen, gjennomslag for styrking av infrastruktur med bl.a. veibygging fordi man argumenterte med at om man skal synges i kor jevnlig så må man kunne reise og møtes. Selv om dette eksempelet nok tilhører sjeldne tiltak for oppfølging, så handler det om å bygge opp et sikkerhetsnett til elementet inn i immateriell kulturarvssøknaden, med plan for oppfølging.

Styrket urfolksstemme i Unesco

Etter initiativ fra Unesco sekretariatet har Kulturrådet ønsket å bidra til å styrke urfolksdimensjonen i arbeidet med immateriell kulturarv konvensjonen. Det tidligere omtalte NGO forumet har en formalisert rolle i forhold til immateriell kulturarv konvensjonen og dens organer i dag. Det er ukjent hvor mange urfolks-NGOer som i dag er tilknyttet NGO forumet, men disse vil i alle tilfelle være i sterkt mindretall, og ha utfordringer med å få gjennomslag for urfolksperspektiv, m.m.

Det er kommet et forslag om å etablere et eget urfolksforum tilknyttet konvensjonen, som kan være med på å inkludere urfolk i større grad, på lik linje med urfolksforumet til verdensarvkonvensjonen av 1972 (<https://whc.unesco.org/en/news/1841>), og mange av de andre konvensjonene i FN sammenheng.

Etableringen av et eget urfolksforum tilknyttet immateriell kulturarv konvensjonen vil kunne bidra til å styrke urfolksstemmen i et felt som i utgangspunktet representerer mye av kjernen til urfolkskunnskap og kultur. Via forumet vil det kunne åpne seg et mulighetsrom for å påvirke konvensjonen i en retning som vil være med på å styrke urfolks arbeid for egne rettigheter, spesielt innen kultur og språk og på premissene til lokalsamfunn og representanter for forskjellige kulturarvselementer.

Om det etableres en arbeidsgruppe for å jobbe for etableringen av et urfolksforum, så vil følgende problemstillinger kunne være aktuelle; foreslå føringer til urfolksstrategier i immateriell kulturarv-arbeidet, blant annet å evaluere praksisen rundt listeføring og offentlig tilgjengelighet, alternativ tilnærming til konvensjonsarbeidet, og å komme med råd når det gjelder urfolks nasjonale lister (*inventorying*).

Man kan utnytte momentumet etter Unesco urfolksspråkåret 2019, hvor bl.a. Sametingspresident Aili Keskitalo hadde en sentral rolle. I og med at Unesco nå har besluttet å videreføre urfolksspråkåret med en urfolksspråk-tiår med start i 2022, så kan det være med på å løfte dette initiativet.

Det kan være formålstjenlig å se nærmere på hvordan urfolksforumet til verdensarvkonvensjonen fungerer. Neste møte er den 44. session til verdensarvkomiteen – i Kina i 2020.

Det er verdt å notere seg at mange stater med sterke urfolksgrupper ikke har ratifisert immateriell kulturarv konvensjonen, som bl.a. USA, New Zealand, Canada og Australia. Noen av disse landene har likevel NGO'er som deltar i NGO forumet. Det er uklart hvorfor disse landene ikke har ratifisert konvensjonen.

Sametingets rolle

Det er mange av Sametingets fagområder som har berøringspunkter med immateriell kultur. Sametinget har i lang tid arbeidet med immateriell kulturarv, både politisk, forvaltningsmessig og gjennom virkemiddelbruken med både driftstilskudd til institusjoner og organisasjoner og over søkerbaserte ordninger. Sametinget vil videreføre dette arbeidet.

Sametinget vil også videreføre det allsamiske samarbeidet. Videre ser Sametinget at det kan være formålstjenlig med et urfolksforum tilknyttet immateriell kulturarv konvensjonen, og vil kunne vurdere å være en medspiller i arbeid for dette.

Samiske NGO

I immateriell kulturarvs konvensjonsarbeidet i nordisk sammenheng har NGO'ene en fremtredende rolle i og med at disse gjerne har kapasitet og ressurser. Det er ofte NGOer som står bak elementene som blir oppført på de forskjellige internasjonale listene til immateriell kulturarv konvensjonen.

NGOene samarbeider seg imellom, nasjonalt, nordisk og internasjonalt. Nettverk, samarbeid og deling av metoder og eksempler på gode praksiser er viktig.

De samiske NGO'ene står svakere stilt enn mange av de norske NGO'ene på grunn av begrensede økonomiske og menneskelige ressurser. Samiske NGO'er har i noen tilfeller etterlyst en mer aktiv rolle fra Sametinget i å fremme samisk immateriell kulturarv, inntil samiske aktører og NGOer på feltet er styrket kapasitetsmessig.

Dersom man i fremtiden skulle ønske å fremme et samisk element/kulturarv-uttrykk for nominering til for eksempel den representative listen over immateriell kulturarv, vurderes det som en stor fordel om en samisk NGO som arbeider med dette elementet kan ta imot utfordringen kapasitetsmessig.

Samiske NGOer og andre aktører kunne i enda større grad dele erfaringer, metoder og eksempler på gode praksiser i arbeidet med vern og videreføring av immateriell kulturarv.

Fremtidige samiske NGOer akkrediterte under immateriell kulturarv-konvensjonen vil også kunne være en aktør i å styrke urfolks stemmen i tilknytning til konvensjonen.

I alle tilfeller er Sametinget ønsket som en aktør i det videre arbeidet rundt implementeringen av immateriell kulturarv konvensjonen i Norge, for å sikre at implementeringsarbeidet spesielt i Norge gjennomføres i tråd med stortingsets intensjoner i forhold til urfolk og nasjonale minoriteter.

Oppsummering

I denne saken har en tilnærmet seg et fagfelt som er ganske bredt og favner vidt og på tvers av flere fagområder. Samisk immateriell kulturarv kan ha berøringspunkter med både språk, opplæring, kulturminner, arealvern, næring, samt forskning og høyere utdanning. Tematikkene som berøres i saken reflekterer dette. En har sett på organiseringen av Unesco konvensjonen om vern av immateriell kulturarv, definisjoner av nøkkelbegrep, samt at man har sett nærmere på konvensjonens lister og noen av aktørene innen feltet.

I saken har en også sett nærmere på samisk engasjement i forhold til immateriell kulturarv på et allsamisk nivå, primært da gjennom Samisk parlamentarisk råds handlingsplan, men også ved historikken til det nåværende samarbeidet innen feltet.

I saken foretas en vurdering av mulighetsrommet som Unescos konvensjon om vern av immateriell kulturarv kan ha for samisk immateriell kulturarv, og det ses nærmere på en allsamisk listeføring som et redskap for å få oversikt over samisk immateriell kulturarv med tilhørende felt, for å kunne identifisere og koordinere innsatsen i forhold til dette feltet. Til sist har man sett på om en urfolks tilnærming til konvensjonen om vern av immateriell kulturarv kan bidra til et løft av konvensjonsarbeidet, også i forhold til det samiske feltet.

Den videre oppfølgingen fordrer et helhetlig, koordinert arbeid, som denne plenumssaken er ett ledd av.